

Laikinoji sostinė Vinco Mykolaičio-Putino romane *Altorių šešėly*

Anotacija: Straipsnyje tyrinėjama, kokiais simboliniais pavidalais Vinco Mykolaičio-Putino romano *Altorių šešėly* trečiojoje dalyje pasirodo laikinoji sostinė. Metodologine atrama pasirinkti mitopoetiniai Vladimiro Toporovo miesto tyrinėjimai, kuriuose didžiausias dėmesys skiriamas erdvinei teksto struktūrai ir jos nulemtai semantinei meninės teksto visumos poliarizacijai.

Tarpukario Kauno simbolių įvaizdžių laukas Putino *Altorių šešėly* kuriamas landšaftinės-architektūrinės miesto substrato sferų pagrindu. Upių slėnių suformuotoje dauboje, ankštame, santakos apglėbtame žemės lopelyje įsispraudęs Kaunas su savo specifine žemaūge architektūra trečiojoje romano dalyje pasirodo kaip dvasiškai troški, sakraliosios, mitinės vertikalės stokojanti erdvė. Aksiologines reikšmes tekste įgyjanti opozicija žemas *os* aukštas struktūruoja meninę kūrinio erdvę: žemojoje sferoje atsiduria laikinosios sostinės miesčionija su savo žemaisiais instinktais, apkalbomis, veidmainyste ir moraliniu konvencionalizmu, tuo tarpu romano subjektas gelbstisi iš šios pragaištingos pakalnės įsikurdamas aukštojoje sferoje – savo dvasios pasaulyje, kūryboje, mene.

Raktažodžiai: laikinoji sostinė, Vincas Mykolaitis-Putinas, *Altorių šešėly*, simbolinis miesto vaizdinys, mitopoetiniai miesto tyrinėjimai.

Moderniojo Vakarų Europos romano raida glaudžiai susijusi su miestu. Svarbiausi XX a. pirmojo ketvirčio romanai dažniausiai yra „didmiesčio užrašymas“: Dublinas James'o Joyce'o *Ulise*, mitologizuotas Prahos vaizdas Franzo Kafkos *Procese* ir kt.¹. Pirmasis lietuvių psichologinis intelektualinis romanas – Vinco Mykolaičio-Putino *Altorių šešėly* (1932–1933) – kartu yra ir vienas ankstyviausių

1 Вячеслав Иванов, „К семиотическому изучению культурной истории большого города“, in: Вячеслав Иванов, *Избранные труды по семиотике и истории культуры*, t. 4: *Семиотика культуры, искусства, науки*, Москва: Языки русской культуры, 2007, p. 177.

Kauno, laikinosios nepriklausomos Lietuvos sostinės, „įtekstinimų“ stambiojoje lietuvių prozoje². Pasak rusų semiotiko Viačeslavo Ivanovo, miestas istorijoje yra tiek naujas reiškiny, kad kiekviena nauja karta iš naujo imasi juo stebėtis, ir tiek archajiškas, kad šita nuostaba perteikiama dažnai daugiataūkstantinio amžiaus vaizdiniais³. Straipsnyje tyrinėjama, kokiais simboliniais įvaizdžiais *Altorių šešėly* trečiojoje dalyje pasirodo 3-ojo dešimtmečio Lietuvos laikinoji sostinė, jos panorama, specifinė miesto atmosfera ir miestiečių paveikslai.

Metodologinės atramos

Straipsnyje remiamasi vieno iš Maskvos-Tartu semiotikos mokyklos įkūrėjų Vladimiro Toporovo miesto tyrinėjimais, iš kurių svarbiausiu laikytinas studijinis straipsnis „Peterburgo tekstas rusų literatūroje“⁴. Toporovas Peterburgo vaizdinį literatūroje analizuoja mitokūros (*мифопоэтическое*)⁵ aspektu, leidžiančiu nuo empirinio teksto lygmens pereiti prie simbolinių, archetipinių ir mitologinių būties apraiškų literatūros kūrinėje tyrinėjimo. Iškilūs literatūros kūriniai, Toporovo teigimu, geba patys kurti mitus ir simbolius, taip iš sąmonės tamsos į sąmoningumo šviesą atverdami kelią archetipams⁶. Literatūriniai mitai, kaip ir tradiciniai, pasitelkdami simbolius perteikia tam tikrą pasaulio įsivaizdavimą,

2 Chronologiškai pirmuoju Kauno romanu derėtų laikyti meniškai menkavertį, pramoginei literatūrai priskirtiną epistolinį Teofilio Tilvyčio romaną *Ministerijos Rožė* (1931).

3 Вячеслав Иванов, *op. cit.*, p. 179.

4 Pirmąsyk jis publikuotas 1984 m. miesto semiotikos problematikai skirtame žurnalo *Труды по знаковым системам* numeryje, tačiau vėliau autoriaus taisytas ir pildytas, todėl straipsnio autorė remiasi paskutine publikacija monografijoje Владимир Топоров, *Петербургский текст русской литературы: Избранные труды*, Санкт-Петербург: Искусство-СПБ, 2003.

5 Kęstutis Nastopka Toporovo vartojamą sąvoką *мифопоэтическое* siūlo versti mitokūra, taip pakeičiant į lietuvių literatūrologinę tradiciją Vyganto Šiukščiaus įvestą mitopoetikos variantą. Mitokūros sąvoka yra ne tik aiškesnė, bet ir adekvatesnė rusiškajam originalui, mat „poesis čia turi pirminę kūrybos, o ne poetikos reikšmę“. (Kęstutis Nastopka, „Mitinis literatūros matmuo“, in: *XX amžiaus literatūros teorijos: Vadovėlis aukštųjų mokyklų filologijos studentams*, sudarė Aušra Jurgutienė, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006, p. 145.)

6 Владимир Топоров, *Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического*: Избранное, Москва: Прогресс, 1995, p. 4.

mąstymo būdą, pasaulėžiūrą, aiškina tam tikrų reiškinių prasmę. Mitologizaciją Toporovas nusako kaip semantiškai talpiausių, energetiškiausių ir pavyzdžio galią turinčių tikrovės pavidalų kūrimą⁷. Mitokūros procese ypatingas vaidmuo tenka literatūros kūrinio erdvei. Būtent erdvė bei jos užpildymas, Toporovo teigimu, yra tarsi pirminė matrica, meninės teksto visumos „tėvynė“. Erdvė tampa modeliu, pagal kurį dar neutrali ir nepoliarizuota visuma pavirsta estetiškai žymėta, iš „gamtinės-materialinės“ sferos išsiveržiama į kultūros ir jos aukščiausios formos – dvasios – sferą⁸. Labai panašią literatūrinės erdvės traktuotę randame ir metodologiškai Toporovui artimo literatūrologo Jurijaus Lotmano darbuose. Erdvinė teksto struktūra, anot Lotmano, nulemia reiškinius, kurie savaime nėra erdvinės prigimties: „Erdvė meniniame kūrinyje modeliuoja įvairius pasaulio vaizdo ryšius: laiko, socialinius, etinius ir pan.“⁹ Erdvinio modeliavimo veikimą kalboje Lotmanas iliustruoja erdvinių opozicijų (viršus-apačia, kairė-dešinė ir kt.) reikšme kuriant kultūrinius modelius, visiškai nesusijusius su erdve (geras-blogas, savas-svetimas ir pan.). Tad, skirtingai nuo Michailo Bachtino, pirmine, modeliuojančia literatūros teksto struktūra jis laiko erdvę: „Erdvinė teksto struktūra tampa visatos erdvinės struktūros modeliu, o vidinė elementų sintagmatika teksto viduje – erdvinio modeliavimo kalba.“¹⁰

Toporovas sukūrė naują sąvoką – Peterburgo tekstas, kuria jo tyrinėjimų laukas ir metodas atibojamas nuo Peterburgo temos ar motyvo nagrinėjimo. Miesto tekstas yra virštekstinis darinys, kuriam susidaryti nepakanka pabirų empirinių miesto buities detalių vaizdavimo literatūroje. Turi rasti kūrinių, kuriuose konkretus miestas pasirodytų kaip specifinė dvasinė forma. Peterburgo teksto kūrėjai, pasak Toporovo, nepamiršdami miesto empirijos ir realiųjų, sugėbėjo išvelgti ir išreikšti savo kūriniuose „viršempirinę“ tikrovę, susijusią su pačia miesto esme. Tai istoriosofinis ir metafizinis miesto apmąstymas¹¹. Peterburgo tekste miestas pasirodo kaip ypatingas ir savaimingas meninio įsisąmoninimo objektas, kaip tam tikra visuma, sukurianti tokį stiprų energetinį lauką, kad jis

7 *Ibid.*, p. 5.

8 *Ibid.*, p. 4.

9 Юрий Лотман, „Художественное пространство в прозе Гоголя“, in: Юрий Лотман, *О русской литературе: Статьи и исследования (1958–1993)*, Санкт-Петербург: Искусство-СПБ, 1997, p. 622.

10 Юрий Лотман, *Структура художественного текста*, Москва: Искусство, 1970, p. 266.

11 Владимир Топоров, *Петербургский текст русской литературы*, p. 6.

įtraukia visą skirtybių ir individualaus vertinimo margumyną ir transformuoja jį į vieningą virštekstinį darinį¹². Taigi miesto tekstas įsivaizduotinas kaip savitas mechanizmas, kurio dėka įmanomas perėjimas iš materialinės realybės į dvasinių vertybių sferą, *a realibus ad realiora*¹³.

Konkretaus miesto vaizdinys literatūroje nėra išimtinai individualios kūrėjo vaizduotės padarinys. Jis nėra dirbtinai formuojamas, o gimsta iš miestškų įspūdžių visumos. Pasak Toporovo pirmtako, Peterburgo temą Fiodoro Dostojevskio kūryboje tyrinėjusio kultūrologo Nikolajaus Anciferovo, miesto panorama, architektūra, parkai ir upės, tipiniai miestiečių paveikslai – visi šie įspūdžiai sluoksniais gula vienas ant kito ir kūrėjo sąmonės žaizdre sulydomi į literatūrinį miesto pavidalą¹⁴. Literatūros tekstas turi ypatingą galią į sąmonės lygmenį iškelti tai, kas anksčiau glūdėjo kolektyvinėje ir individualioje sąmonėje, suteikia meninį pavidalą reiškiniams, kurie iki tol funkcionavo kaip nesukonkretintos nuojautos, jausenos. Įvaizdžiai, kuriais literatūros kūrinys pasirodo realiai egzistuojantis miestas, yra iš konkretaus meto tikrovės atrankos būdu perimtos svarbios, pačią miesto esmę išreiškiančios dominantės, išryškinančios tuos elementus, kurie bendrame realybės piešinyje pasimeta, niveliuojasi, nesileidžia sugaunami. Tokiu būdu miestas ar, tiksliau, jo bendruomenė literatūroje tarsi veidrodyje atpažįsta save.

Lietuvių kultūrinėje sąmonėje laikinosios sostinės mitas daugiausia formavosi tais pavidalais, kuriuos jam suteikė XX a. 3–4-ojo dešimtmečių literatūra. Miesto tekstui, o drauge ir literatūriniam miesto mitui susiformuoti reikia laiko. Kolektyvinė sąmonė palaipsniui įsisavina naujus patyrimo plotus, tad praeina bene dešimtis nepriklausomos Lietuvos ir jos laikinosios sostinės gyvavimo metų, kol kaunietišųjų patirčių visuma susintetinama ir pereina į įsisąmonintą būvį, „pasirašo“ meniniu tekstu. Reikšmingiausiais tarpukario Kauno teksto kūrėjais, tradicijos steigėjais poezijoje derėtų laikyti Antaną Miškinį, prozoje – Putiną.

12 *Ibid.*, p. 9.

13 *Ibid.*, p. 7.

14 Николай Павлович Анциферов, *Душа Петербурга. Петербург Достоевского. Быль и миф Петербурга*, fotografuotinis leidimas, Москва: Книга, 1991, p. 17. (Николай Павлович Анциферов, *Петербург Достоевского*, Петербург: Издательство Брокгауз-Ефрон, 1923.)

Nagrinėjamos problemos tyrimų būklė

Nors Putino romanas *Altorių šešėly* daugelio literatūrologų tyrinėtas pačiais įvairiausiais aspektais¹⁵, laikinosios sostinės vaizdavimui šiame kūrinyje iki šiol skirta mažai dėmesio. Bene daugiausia šį romano aspektą yra tyrinėjusi Vaiva Račiūnaitė¹⁶. Pasiremdamasi sociologijos ir naujojo istorizmo metodais straipsnyje „Miestiškojo romano proveržis (sociologiniu žvilgsniu)“ Račiūnaitė analizuoja ir su urbanizmu susijusius socialinius tarpukario visuomenės pokyčius, ir literatūrinę šių pokyčių recepciją to meto romanuose. Straipsnio autorės teigimu, Putino *Altorių šešėly* padėjo pagrindus miesto fenomeno įtvirtinimui literatūroje. Iš bendro lietuvių miesto romano konteksto jis esą išsiskiria tuo, kad atsisako ideologine kliše anuomet tapusių binarinių struktūrų (kaimas vs miestas). Domėdamasi urbanizmu kaip socialiniu reiškiniu, Račiūnaitė mažai dėmesio teskiria konkrečių miestų, taip pat ir Kauno, vaizdavimo romane specifikai, visgi pastebi, kad Kaunas Putino romane „iškyla kaip skurdus ir menkas miestelis, gąsdinantis ne didmiestiškais pavojais, o provincialumu“¹⁷. Taikli straipsnio autorės pastaba dėl Vilniaus kaip simbolinės erdvės traktavimo romane¹⁸.

Straipsnyje „Individas tarpukario mieste: depersonalizacija ir individualumo perspektyvos“ autorė plėtoja Vytauto Kavolio *Sąmoningumo trajektorijose* užčiuoptą visuomeninės kontrolės ir asmeninio išsilaisvinimo problematiką Putino *Altorių šešėly*¹⁹. Kaip ir anksčiau minėtame straipsnyje, šioje publikacijoje Račiūnaitė neteikia reikšmės konkrečiam miesto specifikai, bet sociokritiniu rakursu tyrinėja moderniajai miesto literatūrai aktualius asmenybės

15 Bene išsamiausią romano analizę pateikia Jonas Lankutis monografijoje *Vinco Mykolaičio-Putino kūryba* (1961). Svarbiais laikytini ir Kosto Korsako straipsnis „Kunigas Liudas Vasaris literatūroje ir visuomenėje“ (1933–1934), Kazio Ambraso studija *Romano likimas arba Liudo Vasario draugai ir priešai* (1983), *Altorių šešėly* skirtas Gintaro Lazdyno veikalas *Romano struktūrų formavimasis* (1999) skyrius.

16 Vaiva Račiūnaitė, „Individas tarpukario mieste: depersonalizacija ir individualumo perspektyvos“, *Literatūra: Nepriklausomybės metų (1918–1940) literatūros studijos*, Nr. 37 (1), 1999, p. 86–101; Idem, „Miestiškojo romano proveržis (sociologiniu žvilgsniu)“, *Darbai ir dienos*, Nr. 36, 2003, p. 91–105.

17 Vaiva Račiūnaitė, „Miestiškojo romano proveržis (sociologiniu žvilgsniu)“, *Darbai ir dienos*, Nr. 36, 2003, p. 98.

18 *Ibid.*, p. 97.

19 Žr. Vytautas Kavolis, *Sąmoningumo trajektorijos: Lietuvių kultūros modernėjimo aspektai*, Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1986, p. 41–44.

ir aplinkos, individo ir bendruomenės interesų konfliktus, individuacijos mechanizmus.

Račiūnaitės pasirinktas sociologinis miesto problematikos analizės išėjties taškas būdingas daugeliui Vakarų literatūrologinių urbanizmo tyrinėjimų²⁰. Sociologinės, kultūrologinės urbanizmo teorijos literatūros mokslui ypač parankios tais atvejais, kai tyrinėjama bendroji miesto, urbanizmo problematika, miestiško mentaliteto formavimasis kurio nors autoriaus ar laikotarpio kūriniuose²¹. Tuo tarpu šiame straipsnyje einama kitu keliu – pasirinktas mitopoetinis miesto tyrinėjimo metodas, kuris neniveliuoja, nesuveda literatūros kūrinyje vaizduojamo miesto į bendruosius urbanizmo bruožus, o atvirkščiai – nukreipia į kolektyvinėje sąmonėje išsikristalizavusių ir meniniu tekstu pasirodančių specifinių, konkretaus miesto recepcijai būdingų simbolinių įvaizdžių atpažinimą. Toporovo Peterburgo teksto koncepciją Lietuvos literatūros tyrinėjimams yra vaisingai naudoję Valentina Brio, Pavelas Lavrinecas, Tomas Venclova ir Donata Mitaitė²². Čia pat būtina pabrėžti, kad sociologinis ir mitopoetinis aspektai anaipol neišsemia miesto metodologinio literatūros tyrinėjimo pasirinkimo galimybių. Pastaraisiais metais itin suaktyvėję

20 *Stadt und Literatur*, hrsg. von Wolfgang Haubrichs, Karlheinz Biermann, Göttingen: Vandenholtch und Ruprecht, 1982; Karl Riha, *Deutsche Großstadtlyrik*, München, Zürich: Artemis-Verlag, 1983; *Die Stadt in der Literatur*, hrsg. von Cord Meckseper und Elisabeth Schraut, Göttingen: Vandenholtch und Ruprecht, 1983; *Die Großstadt als „Text“*, hrsg. von Manfred Smuda, München: Fink, 1992; *Visions of the City*, ed. by William Sharpe, Leonard Wallock, Baltimore, London, 1987; Angelika Corbineau-Hoffmann, *Kleine Literaturgeschichte der Großstadt*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2003; Alan Robinson, *Imagining London, 1770–1900*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005 ir kt.

21 Kaip antai Jūratės Sprindytės straipsnyje „Jurgis Savickis: miestiškojo mentaliteto raiška“, in: *Jurgis Savickis: Mokslinės konferencijos, skirtos Jurgio Savickio 110-osios gimimo metinėms paminėti, pranešimai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 62–73.

22 Valentina Brio, *Поэзия и поэтика города: Wilno – ווילנע – Vilnius*, Москва: Новое литературное обозрение, 2008; Pavel Lavrinec, „Rusiškas Vilniaus tekstas“, in: *Naujasis Vilniaus perskaitymas: Didieji Lietuvos istoriniai pasakojimai ir daugiakultūrinis miesto paveldas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 257–278; Idem, „Мицкевич alias Ленин: к семантике персонажа вильнюского текста“, *Respectus philologicus*, 2004, Nr. 5 (10), p. 64–76; Donata Mitaitė, „Vilnius Alfonso Maldonio poezijoje“, *Žmogus ir žodis*, 2010, t. 12, Nr. 2, p. 64–72; Idem, „Петербургский текст в поэзии Томаса Венцловы“, in: *Славистические чтения памяти профессора П. А. Дмитриева и профессора Г. И. Сафронова*, Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского Филологического факультета СПбГУ, 2005, p. 238–242; Tomas Venclova, „Vilnius kaip nostalgijos objektas“, in: *Naujasis Vilniaus perskaitymas: Didieji Lietuvos istoriniai pasakojimai ir daugiakultūrinis miesto paveldas*, p. 169–188.

moksliniai šios tematikos tyrimai įrodo sėkmingą įvairių metodologijų taikymo praktiką: Mindaugas Kvietkauskas Czesławo Miłoszo poemą *Miestas be vardo* tyrinėja geopoetikos aspektu, Giedrė Šmitienė Utenos recepcijai Alfonso Nykos-Niliūno poezijoje atskleisti pasitelkia fenomenologiją, Vigmantas Butkus Biržų ir Biržų krašto „įtekstinimą“ analizuoja literatūros topografijos požiūriu ir t. t.²³

Žemaūgis miestas

Toporovas išskiria Peterburgo teksto substratą – bendrą tekstą formuojančių reikšmių pagrindą, susidedantį iš gamtinės, materialinės, dvasinės ir istorinės sferų. Šį substratą lemia realūs miesto bruožai ir specifiniai šių bruožų atrankos principai²⁴. Tarpukario Kaunas kaip empirinių, istorinių, architektūrinių etc. reikšmių visuma implikavo savo aprašymą literatūroje, šitaip susiaurindamas autorinę pasirinkimo laisvę ir sudarydamas prielaidas formuoti Kauno tekstui. Literatūriniam laikinosios sostinės vaizdinui trečiojoje *Altorių šešėly* dalyje bene didžiausios reikšmės turėjo architektūrinė Kauno specifika, kurią lėmė nuo 1887 m. pradėtas riboti civilinių Kauno pastatų aukštingumas (dėl miestą supančių gynybinių įtvirtinimų uždrausta statyti aukštesnius kaip dviejų aukštų namus)²⁵. Nepriklausomybės pradžioje atvykėlius Kaunas stebino savo žemais, daugiausia mediniais, skurdžiais pastatais. Nors per dvidešimtį laikinosios sostinės gyvavimo metų mieste buvo pastatyta nemažai šiuolaikiškos statybos namų, siekiančių iki šešių aukštų²⁶, tarpukario suvokėjo sąmonėje Kaunas įsitvirtino kaip žemaūgis, horizontaliojo matmens miestas.

23 Mindaugas Kvietkauskas, „Vilniaus geopoetika: Czesławo Miłoszo poema *Miestas be vardo* ir jos rankraščiai“, in: *Czesławo Miłoszo kūryba: Modernioji LDK tradicijų tąsa*, Vilnius: Lietuvių tautosakos ir literatūros institutas, 2012, p. 157–189; Giedrė Šmitienė, „Savas miestas: asmens savasties aspektas. Utena Alfonso Nykos-Nyliūno kūryboje“, *Literatūra*, t. 48, 2006, p. 59–76; Vigmantas Butkus, „Vietovės „literatūrinimas“: Biržai ir Biržų kraštas eilėraščiuose“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, t. 9 (2009), p. 130–143.

24 Владимир Топоров, *Петербургский текст русской литературы*, p. 28.

25 Plačiau apie pastatų aukštingumo ribojimą Kaune žr. Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė, *Gubernijos laikotarpis Kauno architektūroje: Svarbiausi pastatai ir jų kūrėjai (1843–1915)*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2001, p. 22.

26 3–4-ojo dešimtmečių sandūroje įvykęs statybų bumus visiškai pakeitė Kauno veidą, suteikė jam modernaus, šiuolaikiško miesto bruožų. Plačiau apie tai žr.: *Kauno architektūra*, sudarytoja Agota Jankevičienė ir kt., Vilnius: Mokslas, 1991, p. 27.

Tokį jį trečiojoje *Altorių šešėly* dalyje išvysta ir Liudas Vasaris, kai po dešimties metų gyvenimo svetur sugrįžta į nepriklausomybę atkūrusios Lietuvos laikinąją sostinę²⁷. Visi svarbiausi pirminio išpūdžio suformuotą miestovaizdį kuriantys žodžiai yra neigiamos konotacijos: menkas, nuskuręs, žemas, duobėtas, purvinas, išmiręs, lėtas, priplotas, apiplaušėjęs, pilkas ir skurdus. Greta į akis krintančio skurdo, lėto gyvenimo tempo svarbus pirminio išpūdžio akcentas yra pabrėžtinai plokščias, horizontalusis panoramos pobūdis: laikinoji sostinė vaizduojama kaip į žemę suzmekusi, vertikalės stokojanti erdvė („*Žemutė* stotis, duobėta aikštė ir kreivų, *į žemę sulindusių*, kiaurais stogais medinių lūšnų gatvė su kuprotu grindiniu. [...] *Vis žemi, prie žemės* priploti namukai, kurių eilė retas trijų aukštų pastatas džiaugiasi neaprėpiama erdve [išskirta mano – VŠ]“, p. 477). Erdvinė miesto peizažo orientacija žemyn persiduoda jį stebinčio subjekto emocijoms: „Jo nuotaika krinta, ir kažkas pilka, nuobodu ir liūdna ima skverbtis į širdį.“ (p. 477).

Išlikęs pirminis trečiosios romano dalies pirmojo skyriaus variantas liudija autorių keitus patį veiksmo įžangos komponavimo principą²⁸. Paskutinė romano dalis turėjo prasidėti nuo vaišių pas profesorių Meškėną ir iš karto panardinti skaitytoją į pačią Kauno inteligentijos buitį tirstumą. Priešingai nei galutiniajame variante, pirminiame trečiosios dalies įvade nėra nė menkiausių užuominų apie skurdą, atvirksčiai, čia akcentuojama vaišių gausa, netgi perteklius (p. 722). Esminis trečiosios dalies variantų skirtumas – pirmajame nerasime Kauno kaip visumos paveikslą. Tai, kad Putinas nusprendė sukurti miesto panoramą kaip trečiosios dalies ekspoziciją, kaip apibendrintą paveikslą tų aplinkybių, kuriomis toliau formosis Vasario charakteris ir megsis konfliktai, nurodo lemiamą jo reikšmę visos trečiosios dalies recepcijai. Lėkštumas kaip laikinosios sostinės architektūrinė ypatybė, skurdas ir purvas kaip ekonominė, estetinė charakteristika vėliau romane persikelia iš empirinio į simbolinį teksto prasmų kūrimo lygmenį. Romano veiksmo eigoje ima aiškėti, kad „prie žemės priploto“ Kauno panorama ne tik realistinis peizažas, bet ir nuoroda į lėkštą, provincialią ir miesčionišką Kauno visuomenę, kuri romane sudaro opoziciją Vasario kūrybiniam polėkiui, individualizmui, siekiui išsilaisvinti. Horizontaliajai erdvinės romano struktūros

27 Vincas Mykolaitis-Putinas, *Raštai*, t. 4: *Altorių šešėly*, 1992, p. 477. Toliau straipsnyje nurodomas šio leidinio puslapis.

28 „*Altorių šešėly*“ trečiosios dalies pirmojo skyriaus pirminis variantas“, in: Vincas Mykolaitis-Putinas, *op. cit.*, p. 722–732.

ašiai – miesto miniai su jos žemaisiais instinktais, pavydu, apkalbomis, pagieža – romane priešpriešinama vertikaloji ašis, kuriai atstovauja dvasinėse aukštumose tarsi bokšte jai nepasiekiamo romantinė-simbolitinė menininko individualisto figūra: „Piktos kokio idioto paskalos blogiau kaip nuodingos dujos, pasieks tave ir už devynių spynų. Čia reikia kokio asketiško neįjautrumo ar sugebėjimo laikytis savo dvasios aukštumose, kurių dūmai ir dulkės nepasiekia.“ (p. 638)

Sąmoningą Kauno panoramos kaip simbolinio vaizdinio pasirodymą trečiosios dalies ekspozicijoje patvirtina ir faktas, kad romane mes daugiau nei sykiu nebeįsimame nei skurdžių gatvių, nei nuskurusių piliečių, nei apskritai viešųjų Kauno erdvių. Kūrinio veiksmas antrajame skyriuje iš purvinių Kauno gatvių persikelia į profesoriaus Meškėno saloną ir iš privačių salonų ribų jau nebeišeis.

Klaustrofobiška erdvė

Greta Kauno kaip lėkšto ir skurdaus miesto įvaizdžio kitas laikinosios sostinės akcentas, leitmotyvu einantis per visą trečiąją romano dalį – Kauno ankštumas, troški miesto atmosfera. Nuo pačių pirmųjų „Išsivadavimo“ puslapių pabrėžiama, kad Kaune negali likti nepastebėtas, elgtis kaip tinkamas, čia esi nuolat stebimas ir vertinamas, apkalbamas ir kontroliuojamas. Patį pirmąjį vakarą Kaune Vasaris pajunta, kad šiame mieste jam nepavyks pasislėpti miesto minioje, gyventi taip, kaip buvo įpratęs užsienyje (p. 491). Trečiosios dalies veiksmo eigoje Vasaris vis labiau jaučiasi esąs stebimas, persekiojamas, Kauno atmosfera įvardijama kaip troški, lyginama su visa persmelkiančiais pavydo ir pykčio nuodais, žlugdančiais individualumą ir atimančiais ryžtą radikalioms permainoms (p. 637).

Ne miesto skurdas, ne pastatų aukštis, o akyla bendruomeninė kontrolė lemia, kad Putino vaizduojamas Kaunas labiau primena nuošalią provinciją nei Europos didmiestį. Svarbiausias didmiesčio bruožas, kurį nurodo visi urbanizmo tyrinėtojai, yra individo išsilaisvinimas iš bendruomenės kontrolės. Nepaisant Georgo Simmelio antipatijos racionalizuotam, intelektualizuotam ir anonimišiam metropolio socialinių santykių būdai, jis pripažino, kad būtent dėl šių sąvybių tampa įmanomas tas laisvės lygmuo, kurio nerastume mažame miestelyje. Miesto gyvenimo abejingumas, anonimiškumas, intelektualizacija ir kosmopo-

litiškumas lemia veiksmo ir minties nepriklausomybę, kuriai kelią užkerta mažo miestelio gyvenimo smulkmeniškumas ir prietariai²⁹. Bendruomeninės kontrolės prasme Kaunas neabejotinai yra mažo miestelio pavyzdys: negausus konservatyvios inteligentijos, valdininkų ir verslininkų elitas lemia, kad kiekvienas šios bendruomenės narys yra nuolat stebimas ir vertinamas likusiųjų. „Ė, Kaune, brolyti, nepasislėpsi. Tu ties Seimu nusičiaudėk, tai Šančiuose tau „į sveikatą“ atsakys“, – laikinosios sostinės priežodį persako Seimo narys Stripaitis (p. 600).

Kavolis trečiąją *Altorių šešėly* dalį interpretuoja kaip konfliktą tarp individo ginamo subjektyviojo asmeniškumo ir visuomenės kėsinimosi palaužti asmens integralumą, „kad jis tarnautų konvencijų ir kompromisų ramybei“³⁰, ir prieina prie paradoksalios išvados, kad „nepriklausomoje Lietuvoje vyko ne žmogaus laisvėjimo, o visuomenės kraujagyslių sukalkėjimo, sustabarėjimo procesas. Savosios visuomenės reikalavimai miesto inteligentiją glaudžiau supo, išlikti nepriklausomu nuo visuomenės skverblumo į žmogų buvo pasidarę sunkiau, negu dešimtmetyje prieš Pirmąjį pasaulinį karą, kai lietuviškos miestieškos tradicijos tik klostėsi, bet dar negalėjo komanduoti“³¹.

Stiprios bendruomeninės kontrolės nulemtas dvasinis laikinosios sostinės ankštumas lemia klaustrofobišką Vasario savijautą mieste, o metaforine tvankumo charakteristika pasipildęs žemaūgio Kauno vaizdinys palaiptisui transformuojamas į dusinančiai ankštus spąstus.

Spąstai

Trečiojoje romano dalyje regime Vasarį jau priėjusį lemtingą savo dvasinio gyvenimo kryžkelę. Per ilgus svetur praleistus metus jis susigyveno su mintimi, kad kunigystei pašaukimo neturi, kad, likdamas šiame luome, varžys savo kūrybinį talentą, apgaudinės save ir kitus. Į Kauną Vasaris vyksta jau kone apsisprendęs, bene išsilaisvinęs iš savo vidinių dilemų – belikę žengti paskutinį žingsnį,

29 Georg Simmel, „Didmiesčiai ir dvasinis gyvenimas“, in: Georg Simmel, *Sociologija ir kultūros filosofija*: Rinktinė, iš vokiečių k. vertė Albinas Lozuraitis, Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 291–292.

30 Vytautas Kavolis, *op. cit.*, p. 43.

31 *Ibid.*, p. 43.

oficialiai pasitraukti iš dvasininkijos. Tačiau vos atvykęs į laikinąją sostinę Vasaris pasijunta įkliuvęs į spąstus. Dvasinę Vasario būklę simboliškai perteikia pirmąjį vakarą laikinojoje sostinėje patirtas išpūdis stebint elektros laidais nukrautus pakelės stulpus (p. 477). Šiurpi vizija, kaip laidai užkrinta ant praeivio ir supančioję jį nukrečia aukštos įtampos srove, yra Vasario vidinio nusiteikimo projekcija. Nuo pat pirmos sugrįžimo į Lietuvą dienos Vasaris pasijunta įsipainiojęs į kibų neišnarpliojamų savo dvasinių prieštaravimų voratinklį (p. 477), vidinė kova tarp kunigystės ir pasišventimo kūrybai, kuri užsienyje buvo laikinai pasitraukusi, dabar ir vėl užverda visu intensyvumu.

Žengti lemiamą žingsnį išsivadavimo link trukdo ne tik neryžtingas, refleksyvus Vasario būdas; troški laikinosios sostinės atmosfera nėra palanki terpė radikaliam sprendimui priimti. Sparčiai miesčionėjanti Kauno visuomenė vaizduojama kaip provinciali ir konservatyvi, joje giliai suleidęs šaknis klerikalizmas, politinė veidmainystė ir oportunizmas. Tik atvykęs į miestą Vasaris pajunta, kad Kaunas jį traukia žemyn, smukdo, pančioja ir gniuždo. Pranašiškas pirminis Kauno išpūdis – prie žemės priploto, nykaus, purvino miesto panorama, praeivį supančiojančių elektros laidų vizija – netrunka išsipildyti kauniškio Vasario gyvenimo pokyčiuose. Jis grįžo į Lietuvą tvirtai pasiryžęs nebevykdyti kunigiškų priedermių, bet spaudžiamas aplinkos (tiek savo tėvų, tiek pareigų katalikiškoje gimnazijoje) netrukus šios nuostatos išsižada.

Kauno visuomenė vaizduojama kaip moraliai veidmainiška, palanki dvilypiam gyvenimui. Kiek griežtas, netgi davatkiškas yra išorinis dorovės normų paisymas, tiek laisvas yra privataus gyvenimo traktavimas³². Tad Vasario dvasinis konformizmas, nusistatytų principų išsižadėjimas yra nulemtas ne tik jo būdo, bet ir laikinosios sostinės aplinkos, kuri veidmainystę yra pavertusi gyvenimo norma. Apsiprasdamas su laikinosios sostinės gyvenimu, Vasaris ima keistis³³.

32 Laikinosios sostinės moralinę atmosferą vaizdžiai perteikia kunigas ir krikščionių demokratų atstovas Seime Stripaitis (p. 536–537).

33 „Tuo metu Liudas Vasaris aiškiai ir nenumanė, bet iš tiesų jis jau ritosi žemyn į tą moralinį sumenkėjimą, kuriame aptingsta energija, menkėja pajėgos, smunka ambicijos ir blėsta visokis idealizmas.

Vasaris, pusę metų praleidęs Lietuvoje, jau stovėjo kely į tą dvasinio gyvenimo būklę, kurią Stripaitis puikiai buvo aptaręs vienu žodžiu „apsiprasi“. Ilgainiui po metų kitų gal jis iš tiesų būtų apsipratęs laikyti mišias, atlikinėti *pro forma* išpažintis, gal jį būtų privertę nešiot „koloratką“, o paskui ir sutaną. Tuo pačiu metu jis būtų apsipratęs naudotis ponios Glaudžiuvienės arba kurios kitos malonėm – ir viskas būtų buvę kuo puikiausia. Kunigam palankių poniųčių

Tarsi taikantis prie horizontaliojo miesto matmens aukštąją dvasios dimensiją, idealizmą, etinių nuostatų principingumą Vasario gyvenime vis labiau ima stelbti moraliniai kompromisai, juslingumas, hedonizmas.

Profaniškasis miestas

Nors Kaunas turi savo įkūrimo legendą³⁴, nors Nemuno ir Neries santaka buvo mitologizuota dar XIX a. literatūroje, Adomo Mickevičiaus poemoje *Konradas Valenrodas*, ir iš čia vėliau perėjo į tautosaką³⁵, sąmoningai ar nesąmoningai mitinis miesto kultūros dėmuo liko nepastebėtas, niekaip nereflektuotas literatūriniam laikinosios sostinės tekste³⁶. Ne tik Putino romane, bet ir visoje tarpukario literatūroje pasirodantis Kaunas neturi jokio istorinio matmens, mitinio, legendinio podirvio, čia nefunkcionuoja literatūrinis nė tautosakinis miesto intertekstas – visa tai, ką Toporovas įvardija kaip dvasinę-kultūrinę miesto teksto substrato sferą.

Mitinio matmens stoką ypač išryškino kultūrinėje tarpukario visuomenės sąmonėje konkuruojančių istorinės ir laikinosios sostinių – Kauno ir Vilniaus –

jis jau žinojo ne vieną. Žinojo ir keletą konkrečių pavyzdžių, kurie, taip sakant, savo „garbingumu“ galėjo jį vien paskatinti irtis toliau apspiratimo keliu.“ (p. 584)

- 34 Kauno įkūrimo legendos šaknys siekia LDK metraščius, į kuriuos pateko veikiausiai XV a. sukurtas pasakojimas apie romėniškąją lietuvių kilmę: į Lietuvą atvykusio romėnų didiko Palemono sūnus Kunas esą Nevėžio žiotyse pastatęs pilį ir pavadinęs ją savo vardu. Kiek papildytą šį pasakojimą savo *Kronikoje* aprašė Motiejus Strijkovskis. Pastarasis Kūno pilį perkėlė į Neries ir Nemuno santaką bei nurodė, kad ilgainiui pilį imta vadinti Kaunu. Teodoras Narbutas, perpasakojęs šią istoriją, nuo savęs pridėjo datą – Kunas įkūręs Kauną 1030 m. (Zigmantas Kiaupa, *Kauno istorija*, t. 1: *Kauno istorija nuo seniausių laikų iki 1655 metų*, Vilnius: Versus aureus, 2010, p. 35.)
- 35 Plačiau apie santakos mitologemą literatūrinėje LDK tradicijoje, Mickevičiaus kūryboje ir lietuvių tautosakoje žr. Brigita Speičytė, *Poetinės kultūros formos: LDK palikimas XIX amžiaus Lietuvos literatūroje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004, p. 263–289.
- 36 Plg. Kauno vaizdinį satyrinėje Fausto Kiršos poemoje *Pelenai* (1–2, 1930, 1938), Antano Miškinio poemose *Žalioji kaimas* (1938) ir *Keturi miestai* (1938), Teofilio Tilvyčio satyroje *Dičius* (1934), Vytauto Alanto novelėse, Juozo Grušo novelėse ir romane *Karjeristai* (1935), Jono Marcinkevičiaus apysakoje *Raudonos Kauno naktys* (1932) ir romane *Jis turi mirti* (1937), Petronėlės Orintaitės novelėse ir romane *Paslėpta žaizda* (1934), Justo Pilyponio romane *Amžinas žydas Kaune* (1934), Teofilio Tilvyčio romane *Ministerijos Rožė* (1931), Antano Venclovos romane *Draugystė* (1936), J. Visgino [Juozo Geniušo] romane *Laisvės alėja* (1935) ir kt.

gretinimas. Tai akivaizdžiai matyti ir Putino romane: Vasario atvykimo į Kauną sceną pravartu palyginti su pirmojoje *Altorių šešėly* dalyje (IX skyriuje) vaizduojama bičiulių klierikų kelione į istorines sostines, Vilnių ir Trakus. Dar prieš nuvykstant į Vilnių, Vasario sąmonėje šis miestas aiškiai identifikuojamas kaip simbolinė erdvė, vaizduotėje brėžiasi kultūrinės tradicijos suformuotas mitologizuotas Vilniaus paveikslas (p. 150). Nuo pirmųjų žingsnių istorinė sostinė keliautojams veriasi kaip mitinė erdvė, pripildanti juos mistinių patirčių ir apgaubianti legendų dvasia. Klierikų kelionė po Vilnių seka sakraliųjų miesto topografija – tiesiai iš geležinkelio stoties jie keliauja prie Aušros vartų. Stebuklinga vieta jiems kelia mistišką pagarbą ir baimę, vaizduotėje prikelia miesto folklorą apie Viešpaties rūstybę patyrusius deramai Dievo Motinos nepagarbinusius praeivius (p. 153). Subjekto santykis su Vilniumi yra drauge piligrimiškai pamaldus („jie važiavo atgal kaip koki piligrimai iš šventų vietų, pagerbę senovės liekanas, susimezgę su tradicija“, p. 157) ir intymus (sostinė intuityviai pajuntama, išgyvenama kaip sava, širdžiai artima erdvė, p. 155). Tuo tarpu trečiojoje romano dalyje į Kauną vykstantis Vasaris nesieja šio miesto su jokiais sąmonėje susiformavusiais vaizdiniais, simboliniais orientyrais. Skirtingai nei Vilnius, Kaunas nežadina patriotinių jausmų (atvirksčiai, numušą pakeliui į Lietuvą Vasarį apėmusį entuziastingą ūpą darbuotis išsilaisvinusios tėvynės labui), nesiejamas su istorine valstybės tradicija, neturi mitinio nė sakraliojo lygmens. Nuo pirmųjų akimirklų Kaune Vasaris pasijunta svetimas, trečiosios dalies įžangoje jis ne sykį pabrėžtinai vadinamas užsieniečiu.

Be abejo, kontrastingus Vilniaus ir Kauno vaizdinius *Altorių šešėly* iš dalies lėmė skirtingas subjekto kelionės tikslas ir kultūrinė, gyvenimiškoji patirtis: pažintiniais tikslais į Vilnių keliaujantis klierikas pirmą kartą mato didmiestį, tuo tarpu Kaunan sugrįžęs filosofijos mokslų daktaras dešimtį metų yra gyvenęs įvairiuose Rusijos ir Vakarų didmiesčiuose. Net ir turint omenyje šias aplinkybes, akivaizdu, kad istorinė ir laikinoji sostinės romane vaizduojamos kaip priešingi vertybiniai poliai. Erdvinėje teksto struktūroje ši opozicija išryškėja kaip žemo, plokščio ir aukšto, ant kalvos išaugusio miestų priešprieša (pirmiausia Vilnius Vasario sąmonėje pasirodo kaip Gedimino kalnas, atvykęs į miestą nuo jo žvalgosi po apylinkes ir išgyvena mistinę jungtį su savo tauta ir jos istorija, p. 155). Vertinant Vilniaus paveikslą romane svarbu pabrėžti, kad nors pirmojoje romano dalyje pasakojami įvykiai klostosi dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą, ji parašyta 1931 m., kai Vilniaus vaizdinys lietuvių kultūroje buvo dar labiau

sakralizuotas ir mitologizuotas nei bet kada anksčiau. Už demarkacinės linijos likusi istorinė sostinė buvo išstumta į grynojo mito sferą, to meto kultūroje funkcionavo kaip idealizuota simbolinė erdvė, patriotinio kulto ir piligrimystės objektas. Tuo tarpu Kauno vaizdinys kultūrinėje tarpukario sąmonėje neretai formavosi kaip mitologizuotas Vilniaus antimodelis³⁷. Istorinė ir laikinoji sostinės atitiko mitinę miesto vaizdinio poliarizaciją: Vilnius kaip amžinybės šlove karūnuotas sakralusis miestas, dangiškoji Jeruzalė³⁸, ir Kaunas kaip puolęs, ištvirkęs miestas Babilonas³⁹. Ją vaizdžiai išreiškia trečiaeilio poeto Česlovo Šaduikio eilėraščio strofa:

Ant aukštojo Nemuno kranto susėdom ir ašaros laisto geltonąjį smėlį:
 blaškaus, lyg karvelis, peršautas medžiotojo strėlės,
 ir verkiame Vilniaus, lyg žydai belaisviai puikiam Babilone,
 minėdami priešų sugriautą maldyklą Sione.⁴⁰

37 „Be Vilniaus Lietuva jautėsi kaip be širdies ir be savo tautinės didybės, be savo didžiojo tautinio centro ir mito, kuris vadovauja visai tautai, jai teikia nuolatinį įkvėpimą, ją nuolat skatina prie kūrybos ir heroizmo žygių. Be Vilniaus Lietuva negalėjo normaliai kvėpuoti, dirbti ir kurti, Kaunas nieku būdu jo negalėjo atstoti. *Jis buvo be romantikos, be mitų, be gyvybės mistikos, be dvasios. Gerėjant gyvenimo sąlygoms, jis tik smarkiai miesčionėjo, pasidarė patogi dirva siausti politinėms rietenoms ir karjerizmui.*“ [išskirta mano – VŠ]. Juozas Keliuotis, *Mano autobiografija: Atsiminimai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003, p. 204.

38 Vilniaus–Jeruzalės paralelės išvirtinimą kolektyvinėje tarpukario lietuvių sąmonėje liudija kone atskiru patriotinės poezijos žanru virtę Vilniaus eilėraščiai (žr. *Mūsų Vilniaus poezija: Iliustruota Vilniaus poezijos antologija*, redagavo [ir iš. žodį parašė] Simas Miglinas, Kaunas: Sakalas, 1932), kuriuose dominuoja Vilniaus kaip Lietuvai švento miesto vaizdinys. Jis būdingas ne tik poetiniam, bet ir kitiems (publicistiniam, visuomeniniam etc.) šio laikotarpio diskursams. Antai tarpukariu kasmet minėtų Vilniaus praradimo (spalio 9 d.) metinių proga „Saulės“ salėje į susirinkusiuosius kreipėsi Juozas Tumas-Vaižgantas savo kalbą baigė tokiais žodžiais: „Jei aš užmiršiu tave, Jeruzalem, tegu nudžiūsta mano dešinė, tegul nebe-mato mano akys, nieko daugiau nebegirdi mano ausys!“; cit. iš Zigmantas Kuzmickis, „Kūrybinė Vaižganto dvasia“, *Vairas*, 1933, Nr. 6, p. 176.

39 Kauno–Babilono paralelė, bene ryškiausiai pasirodanti Stasio Anglickio alegorinių poemų cikle *Septynios didžiosios nuodėmės* (1935), punktyru eina per visą tarpukario Kauno tekstą. Juozas Keliuotis perpasakoja vieną Juozapo Albino Herbačiausko vizijų, kurioje įpykęs poetas žada Kaunui puolusiojo miesto likimą: „Mano paskutinę gyvenimo dieną man užaugs juodi sparnai, dydžio sulig Kaunu. Aš pakilsiu aukštyn ir suplevensiu šiais savo sparnais, ir iš šio Babilono neliks akmenis ant akmenis... Ir visi niekšai žus šioje kosminėje katastrofoje!“; Juozas Keliuotis, *op. cit.*, p. 182.

40 Č[eslovas] Šaduikis, „Tremtinio giesmė“, in: *Mūsų Vilniaus poezija*, p. 143.

Visas literatūrinis laikinosios sostinės tekstas susitelkęs į situaciją *hic et nunc*. Tarpukario literatūroje vaizduojamas Kaunas neturi jokių „šaknų“; jokios priešistorės, kyla įspūdis, kad įgijęs naują statusą – iš garnizoninio carinės imperijos provincijos miesto „išaugęs“ į Europos valstybės sostinę – kultūrinėje to meto sąmonėje miestas tarsi užgimė iš naujo, o simboline jo įkūrėja tapo pati Nepriklausomybė.

Moderniojo miesto erdvę kaip naują patyrimo plotą bei sąsąmoninančioje tarpukario literatūroje pasirodantis profaniškosios laikinosios sostinės vaizdinys sietinas su inteligentijos nusivylimu 3–4-ojo dešimtmečių tikrove. Kaunas čia reflektuojamas kaip lietuvių buržuazijos lopšys ir jos klestėjimo scena, socialinių kapitalizmo ydų reprezentacija, tautos dvasinės krizės židiny (plg. Vinco Mykolaičio-Putino romaną *Krizė* (1937), Juozo Grušo *Karjeristus* (1935), Jono Marcinkevičiaus *Jis turi mirti* (1937), Antano Venclovos *Draugystę* (1936), Petro Vaičiūno dramas *Patriotai* (1926) ir *Tikruoju keliu* (1933) bei kt.).

Laikinojoje sostinėje toną uždavę praturtėję verteivos, Keliuočio žodžiais tariant, kiauliška miesčionija⁴¹, tuo tarpu didelius lūkesčius su savo valstybės nepriklausomybe sieję intelektualai ir menininkai pasijuto nustumti į paraštes⁴², išgyveno aukštojo, dvasinio miesto kultūros matmens stoką, jautėsi smukdomi žemyn. Čia dera biblinio Babilono paralelė: pasaulio centre stovėjusiam miestui Dievas buvo skyręs tapti žmogaus susitikimo su dievu vieta (Babilono vardo etimologija siejama su akadų kalbos žodžiais „dievo vartai“), tačiau babiloniečiai nepateisino Viešpaties lūkesčių ir už tai buvo nubausti⁴³. Dramatiškai susiklosčius Vilniaus

41 Juozas Keliuotis, *op. cit.*, p. 129.

42 Itin vaizdžiai ir paveikiai tarpukario inteligentijos santykio su Kauno tikrove raidą vaizduoja Jonas Aistis straipsnyje „Ant. Miškinio lyrikos vedamasis motyvas“: „Tuomet buvo tikėjimas kaip kalnų šaltinio vanduo, ir mes tuomet sakėme, kad šitas miestas yra mūsų [...] Atsimenu, kai mes pradėjome sąmonėt, kai pradėjome žygius po miestą, kur matėme veteranus, kurie savo rankomis atstatė šį miestą. Jie ėjo šio miesto šalutinėmis gatvėmis arba šaligatviais pėsti, o pats gyvenimas ėjo viduriu gatvės. [...] Ilgai neišėjo iš akių drėgnai blizgančiu kaip naujas kaliošas limuzinu prašvilpęs lygus ir rusvas veidas. Veidas kažkoks buvo neinteligentiškas. Pakenčiamą veidą nedažnai pamatydavome. [...] Tuomet mes lyg ir pastebėjome, kad šiame mieste nereikalingi veteranai, pavargėlis, kad niekas nenorėjo klausyti raudančios prostitutės ir poezijos.“ (Jonas Aistis, *Raštai*, t. 2: *Dievai ir smūtkeliai. Apie laiką ir žmones. Milfordo gatvės elegijos*, Chicago: Ateities literatūros fondas, 1993, p. 48–51)

43 Владимир Топоров, „Текст города-девы и города-блудницы в мифологическом аспекте“, in: *Исследования по структуре текста*, Москва: Ин-т славяноведения и балканистики, 1987, p. 123. Prieiga internetu: http://ec-dejavu.ru/p/Publ_Toporov_Babilon.html (žiūrėta 2012 09 10).

likimui, istorija netikėtai pasiūlė Kaunui pagrindinį vaidmenį nepriklausomos Lietuvos gyvenime, tačiau sparčiai miesčionėjanti 3-ojo dešimtmečio laikinoji sostinė nuvylė inteligentiją ir buvo „prakeikta“ literatūriniame tarpukario Kauno tekste kaip žemosios būties sferos dominuojama erdvė, puolęs miestas Babilonas.

Hedonistinis liūnas, Babilonas

Altorių šešėly laikinąją sostinę metonimiškai reprezentuoja ponia Glaudžiuvienė bei jos intymumu narkotizuojantis moderniai komfortiškas salonas, kuriame materialinių gėrybių perteklius išryškina dvasinį skurdą, vyrauja žemoji būties sfera, hedonizmas. Kaip ir romane vaizduojamas Kaunas, Glaudžiuvienė stokoja dvasingumo vertikalės, jos paveiksle dominuoja juslingumas, erotizmas, tarpukariu madingo *femme fatale* tipo štrichai. Pirmojoje romano dalyje klierikas Vasaris skaitė su Liuce Fiodoro Tiutčevo eiles, svarstė filosofines problemas, tuo tarpu laikinojoje sostinėje sutikta jaunystės dienų pasija pasirodo jam gerokai pasikeitusi: „Vasaris atsimindavo, kad Liucė anuomet mokėdavo sužadinti jame gilių emocijų ir svarstymų, bet dabartinė ponia Glaudžiuvienė jau nemėgo leistis į jokių svarbesnius gyvenimo klausimus. Jos buitį ir jos siela Vasariui kartais pasirodydavo kaip ir suprastėjusi, suneturtėjusi.“ (p. 583).

Nors širdyje Vasaris niekina Kauno aukštuomenės salonų komfortą ir besaikį mėgavimąsi malonumais, tačiau jis nepajėgus atsisipirti erotinei Glaudžiuvienės traukai. Liucijos poveikis Vasariui romane nesyk siejamas su narkotikų, nuodų ir burtų galia. Svaiginamas Liucijos artumo ir prieinamumo, erotiškų jos apdarų ir gundančių kūno linijų Vasaris mėgaujasi jį apėmusiu dvasiniu išglebimu: vidines dilemas užliūliuoja hedonistinė Glaudžių salono atmosfera, andainykščių dvasinių aspiracijų, maištingos laikysenos nebelieka nė ženklo (p. 583).

Į hedonistinį liūną klimpstančiam dvejojančio, refleksyvaus būdo Vasariui reikalinga dvasinė atrama, stiprus išorinis akstinas, išjudinantis jo valią, ryžtą veikti. Antrojoje romano dalyje išsivadavimo link Vasarį pastūmėjo aristokratė, rafinuotų manierų baronienė Rainakienė, jai išvykus susidariusią kompozicinę spragą trečiojoje dalyje užpildo principinga, kompromisų nepripažįstanti Amerikos lietuvė Auksė⁴⁴. Romano struktūroje Auksė savo pabrėžtinu principingumu

44 Vytautas Kavolis atkreipė dėmesį, kad *Altorių šešėly* moteris „bene pirmą sykį lietuvių prozoje pristatoma kaip moralinė vyro laisvintoja“. (Vytautas Kavolis, *op. cit.*, p. 43.)

tampa atsvara veidmainiškai ir prisitaikėliškai Kauno visuomenei. Jos amerikietiškas liberalizmas priešinamas laikinosios sostinės miesčionijos konservatizmui ir klerikalizmui. Kartu ji vaizduojama kaip Liucijos antipodas. Glaudžiuvienės paveikslu išreiškiama dvasinė Kauno visuomenės krizė, jos asmeniu įkūnijama biblinė Kauno kaip kekšės Babelės paralelė, tuo tarpu Auksė, kaip ir Vasaris, laikinojoje sostinėje yra „užsieniečiai“, autsaideriai.

Vasario gyvenimas Kaune „dvylipuojasi“ į dieninį pasaulį – išblaivinančių intelektualių diskusijų su Aukse metą, ir nakties pasaulį – nuodijimąsi erotiška pasyvia Liucijos salono atmosfera. Liucijos poveikį tiksliausiai nusako apsvaigimas, mėgavimasis, erotika, o štai santykiai su Aukse veikia prablaivinančiai, žvalinančiai, jų ryšys vien intelektualinio pobūdžio, juslingumui čia nėra vietos. Glaudžiuvieniui nerūpi dvasinės Vasario dilemos, prie dvilypio gyvenimo pratusiai aukštuomenės poniai Vasario kunigystė jokia kliūtis, o jųdviejų šnekos niekada neišeina už flirto ir dienos aktualijų ribos. Tuo tarpu su Aukse pokalbiai niekada nebūna trivialūs, jie visada siekiasi esminių būties, žmogaus gyvenimo ir santykių klausimų, juose dominuoja Vasario vidinės dramos svarstymai, analizuojama jo kūryba. Auksė nepripažįsta tarpinių situacijų ir neaiškumo, ji verčia Vasarį priimti sprendimus: nutraukti santykius su Glaudžiuviene, atsakyti laikyti mišias, juridškai įteisinti jųdviejų santykius, atsakyti kunigystės.

Metafiziniame lygmenyje Auksės ir Liucijos opozicija galėtų būti transformuojama į ontologinę antinomiją: nesibaigiančią formos ir chaoso, būties ir nebūties priešybių kovą. Svyruodamas tarp dviejų moterų, negalėdamas apsispręsti nutraukti ryšius su Liucija, Vasaris iš tiesų balansuoja tarp dviejų žmogiškosios prigimties pradų, tarp proto aiškumo ir aklos aistros, tarp harmonijos, tvarkos ir chaoso, tarp būties ir nebūties. Friedrichas Nietzsche šiuos priešingus pradus pavadino graikų dievų Apolono ir Dioniso vardais, kurių pirmasis simbolizuoja „gamtos ir žmogaus pasaulio stabilumą, [...] individualizuoja, kuria, palaiko harmoniją ir tvarką“⁴⁵, o antrasis išreiškia siekį „atitrūkti nuo regimojo kosmoso harmonijos, sunaikinti individą ir [...] susiliesti su neįformintos gelmės stichija, [...] pasinerti į svaigulį ir neapibrėžtumą“⁴⁶. Auksė įkūnija apoloniškumą, steigiantį etinę bei socialinę tvarką, racionalųjį pradą, stabilumą ir optimizmą. Ragindama priimti svarbiausius gyvenimo sprendimus, Auksė veda Vasarį tapa-

45 Arvydas Šliogeris, „Frydricho Nyčės antifilosofija“, in: Frydrichas Nyčė, *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Mintis, 1991, p. 14.

46 *Ibid.*

tybės, identiteto gryninimo link⁴⁷, kritikuoja jo pesimizmą ir melancholiją ne tik gyvenime, bet ir kūryboje. Liucijos gyvenimo dramoje atsiveria į susinaikinimą vedantis pirmapradžio chaoso šėlsmas, į jos saloną Vasarį vilioja troškimas pasinerti į vitalinių gaivalų stichiją, svaigulį, užsimiršimą⁴⁸.

Įgimtas Glaudžiuvienės vitalizmas hedonistiniu šėlsmu prasiveržia itin palankioje terpėje – laikinoji sostinė tarsi biblinis Babilonas knibždėte knibžda pagundomis. Kaip Vasarį pragaištingai klampina hedonistinė Glaudžiuvienės salono aplinka, taip pati Glaudžiuvienė vaizduojama kaip liguistai priklausoma nuo miestiškųjų pramogų. Neradusi laimės šeimyniniame gyvenime Liucija pasineria į laikinosios sostinės siūlomų malonumų pasaulį, visas jos gyvenimas tarsi nesibaiigiantis pobūvis sukasi fokstroto ritmu ir svaigina kaip narkotikai (p. 611). Išblaiavimo akimirka išrinkta susirgus sūnui (p. 681), tačiau nepraeina nė pusmetis po sūnaus mirties, ir Glaudžiuvienė vėl grįžta prie savo ankstesniojo gyvenimo įpročių.

Ryškiausią dionisiškojo šėlsmo prasiveržimą regime priešmirtiniame Liucijos pokylyje (p. 690–694). Teatrališkai apvainikuodama savo tragišką likimą ji iki dugno geria savąją nuodų taurę – visu intensyvumu siekia paskutinįsyk patirti gaivališko siautulio akimirkas (p. 689). Pokylio šūkiu Liucija paskelbia beprotybės šlovinimą (p. 690), taip nuplaudama visas užkardas, atverdama kelią į netramdomą gaivalų siautėjimą, chaosą ir susinaikinimą.

Būtina pabrėžti, kad straipsnyje nepretenduojama į psichologinę daugia-briaunio Liucijos personažo analizę, susitelkiama tik ties ta jos siužetinės linijos gija, kuri Glaudžiuvienės moralinio nuopuolio istoriją susieja su Kaunu kaip šiuolaikiniu Babilonu, nukreipiančiu žmogų nuo tikrųjų vertybių *žemyn*, į juslingumą, į hedonistinių pramogų ir malonumų pasaulį, vedantį link dvasinio disbalanso, savidestrukcijos.

Psichologinę priklausomybę kuriančio miestiško gyvenimo būdo aspektas tarpukariu buvo populiarī tema, intensyviai plėtota tiek publicistiniame⁴⁹, tiek

47 „Apolonas kaip etinė dievybė iš saviškių reikalauja saiko ir, kad jo galima būtų laikytis, savęs pažinimo. Ir todėl prie estetiškos grožio būtinybės šliejasi reikalavimas ‚Pažink pats save‘ ir ‚Nepamiršk saiko‘“; in: Friedrich Nietzsche, *Tragedijos gimimas, arba Helenizmas ir pesimizmas*, iš vokiečių k. vertė Alfonsas Tekorius, Vilnius: Pradai, 1997, p. 50.

48 Palyginimas su svaiguliu, Nietzsche’s teigimu, tiksliausiai atskleidžia pačią dionisiškojo prado esmę, in: Friedrich Nietzsche, *op. cit.*, p. 38–39.

49 Antai pedagogas ir visuomenės veikėjas Ignas Malinauskas miestiško gyvenimo būdo kuriamą nervinę įtampą, miestiečio priklausomybę nuo įspūdžių ir pramogų lygino su alkoholio būseną: „Nuolat beieškodamas naujumų ir jais besižavėdamas, miestietis ypatingai pamėgo *įspūdžius*.“

literatūriniam diskursuose. Ją neabejotinai išprovokavo socialinė tikrovė: Pirmojo pasaulinio karo bei Nepriklausomybės kovų suirutėi nurimus, naujoji lietuvių miesto visuomenė stačia galva puolė mėgautis iki tol neprieinamais malonumais. Laikinojoje sostinėje, kaip ir visuose Vakarų Europos didmiesčiuose, tarpukariu užgimė malonumų kultūros ir masinių pramogų era⁵⁰. Tuometinę miestiečių būseną, matyt, tiksliausiai nusakytų žodis alkis. Nepasotinamas, nenugalimas prabangos, pramogų, malonumų alkis kamuoja minėtų Putino, Grušo, Venclovo romanų, taip pat Antano Vienuolio romano *Ministeris* (1935), Justo Pilyponio *Amžinas žydas Kaune* (1934), Teofilio Tilvyčio *Ministerijos Rožė* (1931), J. Visgino *Laisvės alėja* (1935), Vytauto Alanto novelių herojes kaunietes.

Ne tik *Altorių šešėly* trečioji dalis, bet ir visas tarpukario Kauno tekstas paženklintas nerimo dėl 3-ojo dešimtmečio socialinio gyvenimo pokyčių Lietuvoje. Neatsitiktinai moderniojo miesto gyvenimo nulemtai dvasinei krizei atskleisti Putinas pasirinko modernios miestietės gyvenimo istoriją: 3-ojo dešimtmečio socialinių permainų⁵¹ nulemtas kaunietės gyvenimas tarsi išreiškė pačią pakitusio gyvenimo esmę, tapo jo kvintesencija ir metonimija. Moterų likimai sparčiai modernėjančioje laikinojoje sostinėje amžininkams teikė tiek daug įdomių siužetų, kad Kauno tekste jie nustelbė daugelį kitų temų⁵². *Altorių šešėly*,

Pagaliau kaleidoskopiškas miesto gyvenimas su radijo, dienraščiais, kinais, spektakliais – spektakliškais tų įspūdžių alkanai miestiečio dvasiai nuolat ir tiekia. Tačiau juslinė žmogaus prigimtis pažymėta progresuojančio dirginimosi antspaudu: juo girtuoklis iš seniau geria, juo jis labiau gerti trokšta – juo miestietis dažniau gauna naujų įspūdžių, juo jis labiau jų geidžia. Juslingesniems individams, ypač kurių aukštesnio dvasinio gyvenimo akiratis gana siauras, ilgainiui įspūdis virsta *svaigalu*, panašiu į opijumą, alkoholį, morfiją, kokainą, be kurio jie jau negali tvirti. [...] Savaiame suprantama, kad šitai jau liga ir neabejotinai rimta dvasios liga, kuri iš pašaknų išjudina ir įdirgina žmogaus jusles, visiškai nustelbia, laužo ir galutinai triuškina žmogaus charakterį“; Ig. Malinauskas, „Būsimųjų miestiečių tipas“; *Naujoji Romuva*, Nr. 44, 1936, p. 868.

- 50 Monika Portenlänger, *Kokettes Mädchen und mondäner Vamp: Die Darstellung der Frau auf Umschlagillustrationen und in Schlagertexten der 1920er und früher 1930er Jahre*, Marburg: Jonas Verlag, 2006, p. 10.
- 51 Po Pirmojo pasaulinio karo miestietė moteris ėmė vaduotis iš patriarchalinės tėvo ir vyro valdžios, tapo savarankiška ir nepriklausoma: įgijo balsavimo teisę, jai tapo prieinamas aukštasis mokslas, tarnyba valstybinėse įstaigose. Politiniai, ekonominiai ir socialiniai pokyčiai nulėmė ir seksualinės moralės laisvėjimą. Urbanistinėje aplinkoje labiausiai pasireiškė lyčių tarpusavio santykių kaita: tradicines vertybes, meilę ir ištikimybę, ėmė keisti įvairovės ir malonumų siekis bei flirtas. Plačiau apie tai žr. Monika Portenlänger, *op. cit.*, p. 12–13.
- 52 Įdomu, kad kompozicinė *Altorių šešėly* ašis – Vasario vidinė priešara tarp kūrybinio polėkio ir kunigystės – trečiojoje dalyje perkelta iš jo sąmonės erdvės į išorę, į nuobodžias ir iškęstas

Krizė, Karjeristai, Draugystė, Ministerijos Rožė, Antano Miškinio poema *Dirbtinės gėlės* (1938) ir kiti laikinąją sostinę kaip moters moralinio nuopuolio sceną vaizduojantys kūriniai išreiškia anuometinių vyrų požiūrį į naująją moteriškumą, atskleidžia kritišką, ironišką, bet drauge ir susižavėjimo kupiną žvilgsnį į tarpukario Kauno moterį.

Vilkduobė

Putino *Altorių šešėly* kompozicinę ašį – Vasario dvasinės brandos, tapatybės paieškų, individuacijos istoriją – galėtume traktuoti kaip archetipinio kelionės siužeto variaciją. Kelionė šiuo atveju suvoktina kaip individo sąmoningumo istorija, kaip subjekto judėjimas savosios tapatybės, savojo „aš“ integralumo link⁵³. O kelionės tikslas – vidinė dermė, dvasinių prieštarų neutralizacija, kurią pasiekti įmanu tik priimant lemiamą sprendimą, atsisakant asmens integralumą aukoti kolektyvo „konvencijų ir kompromisų ramybei“. Trečiojoje romano dalyje po ilgų klajonių į Lietuvos laikinąją sostinę atvykęs Vasaris pasirodo skaitytojui kaip lemiamą gyvenimo kelio kryžkelę priėjęs herojus, kurio kelionės tikslas regisi ranka pasiekiamas. Tačiau šiame kulminaciniame taške jis susiduria su pavojingais išbandymais – konservatyvios, reakcingos, į moralinį konvencionalizmą linkusios laikinosios sostinės visuomenės nuomonės galia ir pragaištinga trauka fatališką vaidmenį Vasario gyvenime atliekančiai Liucijai Glaudžiuvienei. Kaip mitiniame kelionės siužete herojus įrodo esąs vertas jo siekiamo kelionės tikslo tik įveikęs lemtingą kliūtį (pvz., slibiną stebuklinėse pasakose), taip ir Vasaris privalo pasipriešinti asmens laisvę represuojančiai kolektyvo galiai, išsivaduoti iš erotinių Liucijos kerų, ištrūkti iš dvasiškai troškios, moraliai jį gramzdinančios Kauno aplinkos, kad pasiektų savosios kelionės tikslą – asmens integralumą. Mitinę romano siužeto traktuotę perša pats trečiosios jo dalies tekstas, XVI

teorines diskusijas apie pašaukimą ir kūrėjo individualizmą su specialiai tuo tikslu į romaną įvestais personažais – nublanksta prieš gyvą, įtaigią ir intriguojančią Glaudžiuvienės likimo siužetinę liniją.

- 53 Kelionės mitologemos variacijas Toporovas išvelgia biografinio, auklėjamojo romano ir kituose epiniuose žanruose. Minėtų žanrų kūrinuose mitinių pasakojimų herojaus kelionę atitinka subjekto gyvenimo kelio programa. Владимир Топоров, „Пространство и текст“, in: *Текст: Семантика и структура*, Москва, 1983, p. 271. Prieiga internetu http://ec-dejavu.ru/p/Publ_Toporov_Space.html (žiūrėta 2012 09 10).

„Išsivadavimo“ skyriuje įvykstantis stilistinis įtūris, į realistinio pasakojimo kūną įterpta mistinė didmiesčių civilizacijos demono vizija.

Įžanga į minėtą viziją tampa naktinio Kauno panorama. Po ilgai atidėlioto ir pagaliau įvykusio išsiskyrimo su Liucija Vasaris pasuka kitapus Nemuno, kad nuo Aleksoto šlaito nužvelgtų upių slėnių suformuotoje dauboje dunksantį Kauno senamiestį. Svarbu pabrėžti, kad nors po nepriklausomybės Aleksotas buvo prijungtas prie miesto, Vasario sąmonėje jis vis dar funkcionuoja kaip priemiestis, užmiestis. Tuo tarpu Kaunas – tai santakoje įsispraudusi senoji miesto dalis, nuo Aleksoto šlaito atsiverianti Vasario žvilgsniui kaip giliai tamsiame šešėlyje skendinti dauba (p. 614)⁵⁴. Kaip ir patiriant pirminį miesto įspūdį, taip ir šįsyk naktinio Kauno panoramoje akcentuojama vertikaliojo matmens stoka, žvilgsnio trajektorijos nulemtas plokštuminis miestovaizdis: „Prie pat vandens gunkso senutė Vytauto bažnyčia. Iš viršaus žiūrint ji nepakyla aukščiau aplinkinių namų, jos aštuonkampis raudonas bokštas nepasiekia dangaus fono, ir ją gali išskirti tik žinodamas, kur ji yra. [...] Toliau masyviškas keturkampis bazilikos bokštas, ne kiek aukščiau pakopęs už tamsias, pro visus namus matomas tos bažnyčios sienas.“ (p. 614). Horizontalusis panoramos matmuo toliau tekste susiejamas su etine laikinosios sostinės charakteristika: upių slėnyje įsikūręs miestas pasirodo kaip klastinga vilkduobė, spąstai, didmiesčių civilizacijos demono irštva. Putino kūrybai būdingi metafiziniai vidurnakčio praregėjimai ramią naktinio miesto panoramą transformuoja į demonišką viziją, kurioje Liucija vaizduojama kaip moralės normas atpalaiduojančios ir individą *žemyn*, į dvasingąjį pradą nustelbiantį vitalinių gaivalų šėlsmą gramzdinančios urbanistinės civilizacijos auka:

Jis buvo matęs daug didelių miestų, pažinęs jų gyvenimą, pajutęs nuotaiką. Kaunas, palyginti su anais, atrodė vien mažas, nuskuręs provincijos miestelis, kokį tik galima rasti mažų išteklių krašte. Tačiau dabar jis pajuto, kad ir ties Kaunu jau tiesia savo sparną ir aštrina nagus didmiestiškos civilizacijos demonas, kuriam pasotinti reikia daug nekaltų aukų, daug užviltų pastangų, daug išniekintų pasiaukojimų, apkartintų širdžių ir į dulkes subyrėjusių kilnių idealų.

54 Galima būtų spėti, kad, nepriklausomybės laikotarpiu prasidėjus intensyviai Kauno plėtrai, iš santakos slėnio išsiveržus į aplinkines, upių šlaitų suformuotas kalvas, nauju žvilgsniu buvo išvystas dauboje dunksantis senamiestis, ir šis vaizdinys įsispaudė to meto literatūroje bei tapyboje. Plačiau apie Kauno vaizdinį tarpukario tapyboje žr. Vaiva Mockutė, „Kauno miesto vaizdai XX a. 3–4 dešimtmečių dailininkų kūryboje“, *Kauno istorijos metraštis*, Nr. 8, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2007, p. 297–306.

Liudas Vasaris, rymodamas Linksmynės aukštumoje, tą naktį mąstė, kad viena tokia didmiestiškos civilizacijos demono auka bene bus ir Liucija Glaudžiuvienė. Tada jis pirmą kartą pajuto, kad tas demonas ir į jį patį kreipia savo ugninį žvilgsnį, ir į jo širdį tiesia svilinančius savo nagus. Jis suprato, kad jam reikia budėti, kad jam reikia nuolatos atsinaujinti ir dirbti, jeigu jis nenori tapti bedvasiu griozdu ir uždusti tvankioj, ankštoj, dulkėtoj Kauno pakalnėj. (p. 614–615)

Antiurbanistinis šios ištraukos patosas koreliuoja su amžių sandūros, XX a. pradžios filosofiniam, sociologiniam, literatūriniam Vakarų diskursui būdinga didmiesčio demonizavimo tradicija. Tiesa, demoniškąjį miesto vaizdinį Vakarų urbanistinėje poezijoje įtvirtinę Emilėis Verhaerenas, Raineris Maria Rilke, vokiečių natūralistai bei ekspresionistai stipriausiai akcentavo socialinę didmiesčio grėsmę, vaizdavo darbininkų minias, kurios pražūva miesto-pabaisos nasruose. Tuo tarpu Putinas didmiesčių civilizaciją regi kaip dvasingumo naikintoją, pavertiantį individą tuščiavidure lėle, juslių, geidulių, malonumų troškimo valdoma marionete.

Priešnuodžiu prieš naikinančią miesto galią Vasaris laiko dvasinį budrumą, atsinaujinimą ir darbą. Tai apoloniškoji programa, paneigianti svaigulį, juslingumą, šėlsmą ir, Nietzsche's žodžiais tariant, sulaukanti žmogų nuo orginio susinaikinimo⁵⁵. Būtent budrumas, Toporovo įvardijamas kaip viena esminių sąlygų mitiniam herojui įveikti kelią pastojančią kliūtį⁵⁶, padeda Vasariui išvengti pražūtingos vilkduobės jo dvasiniame kelyje į išsivadavimą.

Išvados

Tarpukario Kauno simbolinių įvaizdžių laukas Putino *Altorių šešėly* kuriamas landšaftinės–architektūrinės miesto substrato sferų pagrindu. Upių slėnių suformuotoje dauboje, ankštame, santakos apglėbtame žemės lopelyje išispraudęs Kaunas su savo specifine žemaūge architektūra trečiojoje romano dalyje pasirodo kaip dvasiškai troški, sakraliosios, mitinės vertikalės stokojanti erdvė. Aksiologines reikšmes tekste įgyjanti opozicija žemas *vs* aukštas struktūruoja

55 Friedrich Nietzsche, *Tragedijos gimimas, arba Helenizmas ir pesimizmas*, p. 150.

56 Владимир Топоров, „Пространство и текст“, p. 264.

meninę kūrinio erdvę. Žemojoje sferoje atsiduria laikinosios sostinės miesčionija su savo žemaisiais instinktais, pavydu, apkalbomis, veidmainyste ir moraliniu konvencionalizmu. Žemyn individą gramzdina ir moralines normas laisvinanti bei dvasingąjį pradą eliminuojanti šiuolaikinė urbanistinė civilizacija, susisukusi sau patogų lizdą „tvankioj, ankštoj, dulkėtoj Kauno pakalnėj“. Tuo tarpu romano subjektas gelbstisi iš šios pragaištingos vilkduobės įsikurdamas aukštojoje sferoje – nuo laikinosios sostinės aplinkos atsiribodamas savo dvasios pasaulyje, kūryboje, mene.

Profanišką, sakraliosios dimensijos stokojančio miesto įvaizdį sustiprina istorinės ir laikinosios sostinių gretinimas romane. Vilnius pirmojoje *Altorių šešėly* dalyje identifikuojamas kaip simbolinė erdvė su kultūrinės tradicijos suformuota mitine, sakraliąja topika. Tuo tarpu Kaunas trečiojoje dalyje pasirodo kaip vertybiškai priešingas polius, Vilniaus antimodelis. Erdvinėje teksto struktūroje istorinės ir laikinosios sostinių opozicija išreikšta žemaūgio, dauboje įsikūrusio ir aukšto, ant kalvos išaugusio miestų priešprieša.

Žemosios būties sferos dominuojamą laikinąją sostinę romane metonimiškai reprezentuoja ponia Gludžiuvienė. Erotinė trauka Liucijai pasakotojo siejama su burtais, svaiguliu, narkotiku, ji užliūliuoja vidines Vasario dilemas, slopina ryžtą permainoms. *Altorių šešėly* siužetas – subjekto gyvenimo kelio paieškos, vidinio integralumo siekis – galėtų būti interpretuojamas kaip archetipinio kelionės siužeto variacija. Tuomet pragaištinga trauka Gludžiuvienei bei subjektą žemyn į hedonistinį liūną, moralinį konformizmą smukdanti Kauno aplinka pasakojimo struktūroje atliktų herojaus kelyje iškylančios lemtingos kliūties vaidmenį. Tik išsilaisvinus iš erotinių Liucijos kerų, ištrūkus iš miesčioniškos laikinosios sostinės aplinkos įtakos ir atsispyrus individo laisvę represuojančiam kolektyvo diktatui, atsiveria Vasario kelias į dvasinės kelionės tikslą – išsivaduoti iš vidinių dvejonų, susitaikyti su pačiu savimi.

The Temporary Capital in Vincas Mykolaitis-Putinas's *Altorių šešėly*

Summary

The author of this article explores the symbolic manifestations of the temporary capital of Kaunas in the third part of Vincas Mykolaitis-Putinas's *Altorių šešėly* (In the Shadow of the Altars, 1933). The author borrows the methodological framework of Vladimir Toporov's studies of cities, which focus largely on the spatial structure of the text and the resulting semantic polarization of the artistic text as a whole.

Drawing on the city's landscape-architectural substratum, Putinas establishes a field of symbolic images of interwar Kaunas. In the third part of the novel, Kaunas – with its unique, low, three-story architecture; a narrow piece of land squeezed into a river valley, hugged by a confluence – appears as a spiritually parched space, one lacking a sacral, mythical vertical axis. The opposition low vs. high acquires axiological meanings in the text and structures its artistic, creative space. The low space is inhabited by the petty bourgeoisie, with its base instincts, envy, gossip, hypocrisies, and conventional morality. The individual is also brought down by contemporary urban civilization, which loosens moral norms and eliminates spirituality. In the meantime, the subject of the novel escapes from the ruinous pit of his surroundings by establishing himself in a higher sphere – in the world of the spirit, of creativity, and art.

Keywords: temporary capital of Kaunas, classical Lithuanian novel, Vincas Mykolaitis-Putinas, symbolic city-scape, mythopoetic studies of the city.
